

Role psychologie v krizových situacích

Daniel Uličný

Bakalářská práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta aplikované informatiky

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Daniel Uličný**
Osobní číslo: **A11206**
Studijní program: **B3902 Inženýrská informatika**
Studijní obor: **Bezpečnostní technologie, systémy a management**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Role psychologie v krizových situacích**

Zásady pro vypracování:

- 1. Zpracujte rešerši literatury a pramenů, které souvisí s řešením krizových situací.**
- 2. Vymezte zkoumanou oblast (fenomenologie, etiologie), včetně právních aspektů a historických souvislostí.**
- 3. Analyzujte aktuální stav krizových situací, specifikujte a vyhodnoťte možnosti psychologie při řešení krizových situací. (Psychosociální intervence, prevence, medicína katastrof a krizových situací).**
- 4. Tvůrčí část bakalářské práce zaměřte na syntézu, prezentujte vlastní návrhy a doporučení, která mohou nalézt uplatnění v bezpečnostní praxi.**

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

1. **BAŠTECKÁ, Bohumila et al. Terénní krizová práce. Praha: Grada Publishing, 2005, 300 s. ISBN 80-247-0708-X.**
2. **NAKONEČNÝ, Milan. Sociální psychologie. Praha: ACADEMIA, 2009, 500 s. ISBN 80-200-0690-7.**
3. **PROCHÁZKOVÁ, Dana. Bezpečnost a krizové řízení. Praha: Police History, 2006, 180 s. ISBN 80-86477-35-5.**
4. **ŠTĚTINA, Jiří et al. Medicína katastrof a hromadných neštěstí. Praha: Grada Publishing, 2000, 429 s. ISBN 80-7169-688-9.**
5. **VIZINOVÁ, Daniela et al. Psychické trauma a jeho terapie. Praha: Portál, 1999, 158 s. ISBN 80-7178-284-X.**

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Mgr. Stanislav Zelinka

Ústav bezpečnostního inženýrství

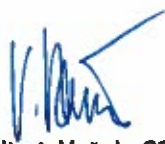
Datum zadání bakalářské práce:

7. března 2014

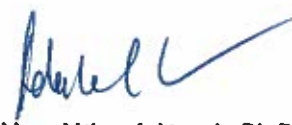
Termín odevzdání bakalářské práce:

10. června 2014

Ve Zlíně dne 7. března 2014

prof. Ing. Vladimír Vašek, CSc.
děkan

doc. Mgr. Milan Adámek, Ph.D.
ředitel ústavu

Prohlašuji, že

- beru na vědomí, že odevzdáním diplomové/bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby;
- beru na vědomí, že diplomová/bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí, že jeden výtisk diplomové/bakalářské práce bude uložen v příruční knihovně Fakulty aplikované informatiky Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a jeden výtisk bude uložen u vedoucího práce;
- byl/a jsem seznámen/a s tím, že na moji diplomovou/bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 2 a 3 autorského zákona mohu užít své dílo – diplomovou/bakalářskou práci nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- beru na vědomí, že pokud bylo k vypracování diplomové/bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tedy pouze k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové/bakalářské práce využít ke komerčním účelům;
- beru na vědomí, že pokud je výstupem diplomové/bakalářské práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji,

- že jsem na diplomové práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.
- Že odevzdaná verze diplomové/bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Ve Zlíně

.....
podpis diplomanta

ABSTRAKT

Cílem bakalářské práce je přiblížit občanům, jak je důležité správně a efektivně využívat psychologii při řešení krizových situací. Pojednává o traumatizujících událostech, jejich projevech a důsledcích. Popisuje terénní krizovou práci a typy pomoci obětem neštěstí. Vymezuje záchranné složky a jejich organizaci a zaměřuje se na prevenci jako nejúčinnější prostředek ochrany.

V praktické části analyzuje povodňové katastrofy, vyvozuje psychosociální podpory, které vyplynuly ze závěrů a vyhodnocení.

Klíčová slova: Krizová situace, terénní krizová práce, prevence, katastrofa

ABSTRACT

The aim of Bachelor's thesis is to bring citizens how important it is to properly and effectively use psychology in crisis situations. It deals with traumatic events, their manifestations and consequences. Describes the field of emergency work and the types of assistance to disaster victims. It defines the rescue and their organization and focuses on prevention as the most effective means of protection.

In the practical part analyzes the flood disaster, concludes psychosocial support that emerged from the conclusions and evaluation.

Keywords: A crisis situation, crisis field work, prevention, disaster

Tímto bych chtěl poděkovat svému vedoucímu bakalářské práce PhDr. Mgr. Stanislavu Zelinkovi za odborné vedení práce, rady a cenné připomínky, které mi poskytoval při zpracování bakalářské práce. Také bych chtěl poděkovat společnosti Vodovody a kanalizace Hodonín a.s., která mi poskytla informace pro tvorbu praktické části.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 ZÁKLADNÍ POJMY	11
2 UDÁLOSTI	13
2.1 TYPY NEŠTĚSTÍ.....	13
2.2 TRAUMATIZUJÍCÍ UDÁLOST	14
2.3 OBĚTI.....	15
2.4 PROJEVY A DŮSLEDKY NEŠTĚSTÍ	16
2.4.1 Peri- a post-traumatické jevy	16
2.4.2 Posttraumatické poruchy	17
3 PRÁVNÍ ASPEKTY KRIZOVÉHO ŘÍZENÍ STÁTU	19
3.1 PŘEHLED ZÁKONŮ	19
ÚLOHA STÁTU V OBDOBÍ KRIZOVÝCH STAVŮ	20
3.2 LEGISLATIVNÍ RÁMEC POMOCI PŘI NEŠTĚSTÍCH V ČESKÉ REPUBLICCE	21
4 HISTORICKÉ SOUVISLOSTI	22
4.1 HISTORIE PROFESIONÁLNÍ POŽÁRNÍ OCHRANY V ČESKÝCH ZEMÍCH	22
4.2 HISTORIE POLICIE ČR	22
4.3 HISTORIE ZDRAVOTNICKÉ ZÁCHRANNÉ SLUŽBY	22
5 TERÉNNÍ KRIZOVÁ PRÁCE	24
5.1 TYPY POMOCI	24
5.1.1 První pomoc a vyprávění	25
5.1.1.1 Základní první pomoc zdravotní.....	25
5.1.1.2 První pomoc psychická.....	26
5.1.1.3 Vyprávění.....	26
5.1.2 Záchrané a likvidační práce.....	27
5.1.3 Krizová intervence	27
5.1.4 Časná intervence	29
5.1.5 Psychosociální pomoc	30
5.1.6 Humanitární pomoc.....	30
6 PŘÍPRAVA, OCHRANA, ZÁCHRANA	32
6.1 PREVENCE JAKO NEJÚČINNĚJŠÍ PROSTŘEDEK OCHRANY	32
6.2 INTEGROVANÝ ZÁCHRANNÝ SYSTÉM.....	32
6.3 KRIZOVÉ ŘÍZENÍ	33
II PRAKTICKÁ ČÁST	35
7 KRIZOVÁ SITUACE ZA POVODNÍ	36
7.1 DOPADY POVODŇOVÝCH KATASTROF	40
7.2 POVODŇOVÉ POHROMY PROKÁZALY	41
8 VÝZNAMNÁ OPATŘENÍ A ZLEPŠENÍ V OBLASTI PSYCHOSOCIÁLNÍ PODPORY	43

8.1	PÉČE O PROFESIONÁLY V ČR.....	43
8.2	PSYCHOSOCIÁLNÍ PÉČE O ZASAŽENÉ OBČANY	45
	ZÁVĚR	48
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	49
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	51
	SEZNAM OBRÁZKŮ	52

ÚVOD

Se zvyšováním populace, probíhajícími změnami ve společnosti a překotnými klimatickými anomáliemi na planetě, roste počet obětí krizových situací ohromnou rychlostí, a proto je třeba dané problematice věnovat v současnosti zvýšenou pozornost. Do řešení mimořádné události se zapojí množství lidí, jak dobrovolně, tak i nedobrovolně. Ti nedobrovolní proto, že se zdržovali v blízkosti a díky tomu si na událost odnesou vzpomínky. Ty jsou většinou negativní a lidé se jimi mnohdy trápí. Nejsou dostatečně informováni, jak se s tím mají vyrovnat. Na našem území se to v minulosti nejednou prokázalo.

Na území České republiky byly povodně do roku 1997 pro většinu obyvatel známy spíše ze zpráv jako událost odehrávající se jen na málo rozlehlých územích nebo v zahraničí na územích s intenzivně se vyskytujícími srážkami. Současná generace byla na „vlastní kůži“ vystavena tomuto živlu poprvé na sklonku minulého století. Klimatické změny přinesly na území České republiky anomální projevy počasí v podobě, kterou většina z nás doposud nezažila.

Povodně v roce 1997 si pro svou mohutnost a s tím spojené destruktivní účinky, vyžádaly důkladnou dokumentaci a mimořádný rozsah zpracování. Rozsáhlé projekty vyhodnocení povodňových situací iniciované a podporované vládou ČR přineslo mnoho cenných poznatků a otevřely cestu k dalším rozvojovým aktivitám.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ZÁKLADNÍ POJMY

Copingové strategie – strategie zvládnání stresu, např.: změnu pozornosti, vytěsněním, popřením stresové situace a relaxací, racionalizací, získáním sociální podpory, přímou obrannou akcí, vnitřní duševní očistou

Časová distorze – otupení, velmi špatné vnímání okolí

Depersonalizace – stav, kdy má člověk pocit, že je mimo své tělo a dívá se na něj zvenku

Derealizace – chorobné odvrácení od skutečnosti, postižený si může stěžovat, že okolí nebo určité předměty vypadají divně, že jsou deformované, ploché bezbarvé, bez života, ponuré, nezajímavé

Non- a para-verbální projevy – řeč těla, která doprovází slova, vyjadřuje emoce, prozrazuje momentální psychický i fyzický stav, jak se tváříme, co děláme s rukama, kam se díváme, zaujatý postoj těla, vzdálenost od druhých lidí

Peer – cílem peer programu je vytvořit skupiny dobrovolníků, kteří by aktivně působili v oblasti primární prevence, na základě výcviku může poskytovat v definovaném rozměru psychickou podporu kolegům

Psychodynamika – nejvýznamnější osobnost psychodynamického přístupu je Sigmund Freud a zkoumá především nevědomé oblasti lidské psychiky, které zpravidla považují za dominantní v lidském chování a myšlení

Psychoterapie – pomoc a péče v osobních a vztahových krizích, v psychických a psychosomatických potížích, v odhodlání udržet nebo posílit zdraví a kvalitu života

Šok – je obrannou reakcí organismu na nedostatek kyslíku a není-li vhodně ošetřen, končí nevyhnutelně smrtí

Stres – fyziologická reakce, kterou naše tělo reaguje na život ohrožující situace. Naše tělo přejde do režimu, kdy se omezí činnost nepotřebných orgánů a energie se přesune do jiných svalů, např.: potřebných k boji nebo útěku

2 UDÁLOSTI

2.1 Typy neštěstí

Neštěstí má mnoho podob. Základní členění je dvojí:

- Neštěstí individuální, kdy se obětí stává jednatel (například mučení, znásilnění, loupežné přepadení).
- Pokud traumatizující událost postihne skupinu nebo více obyvatel, jde o hromadné neštěstí a katastrofy.

Hromadné neštěstí omezené je dané počtem maximálně 10 zraněných nebo postižených, přičemž je minimálně jeden v kritickém stavu. Situaci zvládají místní zdroje.

Hromadné neštěstí rozsáhlé je mimořádná událost, počet zraněných nebo postižených je dán v rozmezí 10 až 50. Nutno aktivovat havarijní, poplachové a traumatizující plány. Katastrofa je náhle vzniklá mimořádná událost širokého rozsahu přesahující více než 50 zasažených bez rozdílu stupně zranění či počtu úmrtí. Vznikne náhle a neočekávaně, je zpravidla málo času na rozhodování a řízení záchranných prací, není dostatek záchranných pracovníků a prostředků a hrozí vznik epidemií. Katastrofy se dělí dle příčiny na havárie způsobené lidmi a živelné pohromy, jejichž vznik nejsme schopni ovlivnit.[4]

- Přírodně klimatické katastrofy jsou způsobené zemětřesením a s tím souvisejícími následky požáry, epidemie, sesuvy, hladomor. Pohyby vodstva či zeminy způsobují povodně, sesuvy půdy, laviny a jejich následky. Sopečná činnost, při níž vzniká bahno, tok, povodně, žhavá sopečná mračna. Povětrnostní vlivy mají za následek větrné smrště, nadměrná sucha a horka, mrazy, krupobití a přívalové deště.
- Sociálně-ekonomické katastrofy vznikají působením člověka. Jde o válečné konflikty, náhodný jaderný úder, terorismus, a podobné mimořádné situace v době míru.

- Civilizační katastrofy – dopravní nehody, průmyslové a toxické havárie, znečištění pitné vody v důsledku havárie v oblasti vodních staveb, velké požáry. Zhroucení počítačové sítě značně omezí fungování civilizace a znemožňuje komunikaci při řešení krizových situací.[4]

2.2 Traumatizující událost

Něco se stane, přihodí, jde o událost. Pokud ji lidé vyhodnotí jako nepříznivou (ohrožující) reagují na ni útekem, pomocí, obnovou atp. Traumatizující událost má výjimečně nebezpečný nebo katastrofický charakter, příčina vyvolává hluboké rozrušení. Jde o událost, při níž zahynul člověk nebo došlo k těžkému úrazu. Jedinec reaguje intenzivním strachem, hrůzou či beznadějí. Na úrovni velkých celků se mluví o kolektivním stresu, vzniká mediálním představením události, politickými reakcemi a krizovými řešeními. Přímá definice traumatizující události, poruchy, nemoci a jejich příčiny, kterou se řídí Česká republika, je uvedena v Mezinárodní klasifikaci nemocí (MKN-10). Je vytvořena odborníky pod vedením Světové zdravotnické organizace. Traumatizující událost je vymezena tím, co se děje, tj. typem události a typem reakce jedince. Vyznačuje se velkou silou působení.[1]

Traumatizující události doprovází pomáhající zásahy, které mají svou časovost:

- Krátkodobé - událost od času nula do tří dnů po události.
- Střednědobé - událost od tří dnů do měsíce až šesti týdnů po události.
- Dlouhodobé - událost od měsíce po události do 14 nebo 18 měsíců nebo dvou let po události.[1]

Lidé nemohou zůstat nekonečně dlouho ve stavu psychického zmatku, musí se přizpůsobit nové situaci a nalézt rovnováhu. Proces přizpůsobování má čtyři úseky:

- Dopad události - podstatou je přežít a zachovat si lidskou důstojnost.
- Záchrana - bezprostředně po události, přizpůsobení se novým skutečností (evakuace, v nemocnici atp.).

- Časné zotavení - fáze posttraumatická, kdy přeživší hodnotí prožitou skutečnost, snaží se jí porozumět.
- Návrat do života - pomoc občanům, kteří nemají dost vlastních sil vyrovnat se se stresujícími událostmi a uvést je do života, mít znovu radost z nových mezilidských kontaktů a znovu si vážit sama sebe.[6]

Další členění události z pohledu dopadu na postiženého je fáze omámení a šoku, trvá do 36 hodin po mimořádné události, prioritou je záchrana životů, majetku, aplikují se protišoková opatření (první psychická pomoc, psychická stabilizace). Následuje fáze výkřiku, trvá do tří dnů po události. Postižený je derealizovaný, potřebuje materiální pomoc (jídlo, pití, přístřeší). Hledání smyslu - po třech dnech obvykle přicházejí lidé „k sobě“, zranění začne bolet a hledají smysl. Někdy má dlouhodobý charakter. Lidé potřebují, aby jim někdo naslouchal a cítil s nimi. Popření a znovuprožívání - u postižených, kde došlo k vážným ztrátám, se projevuje touha zapomenout a popřít událost. Posttraumatická fáze - někteří postižení se již zotavují, odpoutávají se od události. Lidé, kterým někdo zahynul, začínají teprve nabývat rovnováhy, snaží se nalézt klidné spaní nebo začínají teprve truchlit. Truchlení je reakce na ztrátu blízkého člověka. Probíhá dlouhodobě, doba nošení smutku záleží na vztahu k zemřelému, trvá nejméně tři měsíce.[1]

2.3 Oběti

Oběti zasažených událostí jsou:

- Oběti přímé, lidé přímo vystaveni působení hromadného neštěstí, kteří ho pocítili na vlastní kůži. Cítili, slyšeli, hmatali, viděli.
- Oběti sekundární, příbuzní a přátelé, případně pozůstalí obětí přímých.
- Pracovníci IZS, kteří poskytli první pomoc na místě neštěstí.
- Dobrovolníci, kteří poskytli bezprostředně pomoc a mohli se stát obětmi přímými.
- Obyvatelé zasaženého místa.

Nejvíce ohroženými skupinami v jakékoli katastrofické situaci jsou děti bez doprovodu, těhotné ženy, nemocní a staří lidé. Obecně bychom měli být citliví k potřebám věkových skupin, kulturních a etnických skupin, lidí s vážnými duševními poruchami, lidí v kolektivních zařízeních, pracovníků humanitárních organizací a psychosociálních intervenčních týmů.[4]

2.4 Projevy a důsledky neštěstí

2.4.1 Peri- a post-traumatické jevy

Pomáhají člověku událost přežít, co nejvíce se z ní poučit a vyzbrojit se na další. Slouží k přežití tváří v tvář smrti.

Disociace

Disociace je považována za základní vyrovnávací (copingový) mechanismus pro zvládnutí traumatizujících prožitků. Chrání člověka před hrůzou a ochromením. Objevuje se při velkých bolestech a zmenšuje citlivost k bolesti. Sestává se z depersonalizace, derealizace, amnézie a časové distorze. Profesionální záchranáři se dovedou od prožitku při akci oddělit a využít tak „automatického pilota“ při plnění úkolu.

Vybuzení

Člověk se nedokáže uklidnit. Je neustále v pohotovosti. Převládá u něj podrážděnost, nespavost, přehnaná úleková reakce. Chová se zmateně, nedokáže se soustředit, má problémy s pamětí. V podvědomí myslí nato, že se událost může opakovat, je o tom přesvědčen.

Vyhýbání

V podstatě vychází z disociace a vybuzení. Člověk se nechce vracet k činnostem, které dělal před nehodou, aby si nepřipomněl bolest, kterou prožíval. Vyhýbání se spánku, aby neměl noční můry, taky to mohou být emoce, například zlost, kterou by si událost připomněl.

Znovuprožívání

Odborně „Flashback“ a považuje se za jádro posttraumatických poruch. Člověk si událost znovu prochází a prožívá ji, jako by se znovu děla. Záblesk minulosti, projev skryté paměti.

Pocity viny

Neustálé přemýšlení o události, jestli šlo něco změnit, udělat jinak. V některých případech, může mít až mučivý charakter a vede občas až k sebevraždám.

Tělesné reakce

Souvisí se strachem, zlostí a bolestí. Zvýší se hladina cukru v krvi, hormonů a katecholaminů (noradrenalin a kortizol), jež způsobí prokrvení svalů a umožní čelit nebezpečí nebo uniknout. V případě zranění, v takovém stavu člověk necítí bolest. To nastane, až pomine svalové napětí.[5]

2.4.2 Posttraumatické poruchy

Pouze odborník (psycholog, psychiatr) dokáže diagnostikovat a určit posttraumatickou poruchu. Rozlišujeme následující poruchy:

Akutní stresová porucha (ARS)

Akutní reakce na stres, která se v ČR podle MKN-10 objeví do hodiny po události. Vyznačuje se projevy panické úzkosti (pocení, bušení srdce) a přechází do tzv. zmrtvení. Úplné strnutí, kdy jedinec vůbec nereaguje na podněty (světlo, křik, chlad) a nemůže se pohnout. Příznaky odeznívají po několika hodinách či dnech a člověk si ji vůbec nemusí pamatovat.

Posttraumatická stresová porucha (PTST)

Její příznaky se projeví s časovým odstupem několika dnů až měsíců po prožité příhodě. Jak ji poznáme? Příznaky PTST je znovuprožívání, vyhýbání a zvýšená dráždivost. Někdy je těžké posttraumatickou stresovou poruchu odhalit.

Přetrvávající změna osobnosti po katastrofické zkušenosti

Změna osobnosti se objevuje až s určitou časovou prodlevou, ne vždy si je postižený a jeho okolí dokážou spojit s prožitým stresem. Dochází ke zhoršení v mezilidských vztazích,

postižený působí depresivním dojmem, schází mu požitek ze života. Chová se podrážděně, dochází k záchvatům vzteku a úzkosti.

3 PRÁVNÍ ASPEKTY KRIZOVÉHO ŘÍZENÍ STÁTU

3.1 Přehled zákonů

Krizová opatření v rámci krizového řízení státu provádějí zpravidla orgány státní správy. Vnitřní život státu včetně průvodních krizových situací spravuje na státní úrovni Ministerstvo vnitra České republiky. Krizová opatření se zpravidla realizují i prostřednictvím omezování zájmu jednotlivce před veřejnými zájmy. Stát musí garantovat alespoň nejnútnejší rozsah práv a svobod a zabezpečit, aby ani v krizových situacích nedošlo k bezpráví. K tomuto účelu už před vznikem krizové situace na území státu existuje právní úprava, která přesně vymezuje čas, způsob a rozsah zásahu do práv občanů.

Zvládání mimořádných situací popisují zákony 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému a o změně některých zákonů, v platném znění, 240/2000 Sb., a o krizovém řízení a o změně některých zákonů, v platném znění. S výše uvedenými úzce souvisí zákon 238/2000 Sb., o záchranném hasičském sboru České republiky a o změně některých zákonů, v platném znění a zákon 241/2000 Sb., o hospodářských opatřeních pro krizové stavy a o změně některých souvisejících zákonů, v platném znění. Vlastní upravené oborové zákony mají dvě hlavní složky IZS. Hasiči zákonem 238/2000 Sb., v platném znění a policie zákonem 273/2008 Sb., o Policii ČR, v platném znění. Nesmí se opomenout ani zákon 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě a o změně některých zákonů. Psychosociální krizovou pomoc poskytují dobrovolníci i neziskové organizace, kteří manipulují s citlivými osobními údaji. Ministerstvo vnitra dobrovolnické organizace kontroluje tímto zákonem. S charitativními organizacemi je uzavřena pouze Dohoda o spolupráci z roku 2003 bez právní závaznosti.

Ochranu osobních a citlivých údajů zajišťuje Úřad pro ochranu osobních údajů (ÚOOÚ), který sídlí v Praze. ÚOOÚ provádí dozor nad dodržováním zákonem stanovených povinností při zpracování osobních údajů. Vede registr povolených zpracování osobních údajů. Přijímá podněty a stížnosti občanů na porušení zákona. Poskytuje konzultace v oblasti ochrany osobních údajů. Je nezávislý a financovaný ze samostatné kapitoly státního rozpočtu České republiky. Nezastupitelné postavení při katastrofách většího rozsahu má Ministerstvo obrany ČR popsanou v zákoně 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky, v platném znění.[1][12]

Úloha státu v období krizových stavů

- je povinen garantovat nezbytně nutný rozsah práv a svobod občanů
- vytvořit podmínky pro přežití občanů
- chránit občany před bezprávím
- materiálně a technicky pomáhat občanům překonávat důsledky krizového jevu
- uvolnit dočasné síly, prostředky a zdroje na řešení krizového jevu

Legislativa krizových situací představuje proces tvorby právních norem na úseku krizového řízení. Jde tedy o prevenci vzniku krizových situací, přípravy na jejich řešení, vlastní řešení i odstraňování negativních následků.

Tvoří se právní normy na úseku obrany státu, ochrany občanů, majetku a životního prostředí, vnitřní bezpečnosti a zabezpečování pořádku ve státě a v jednotlivých regionech. Poté jsou předloženy parlamentu na schválení.

Hierarchie právních předpisů:

- Ústava České republiky
- Ústavní zákony
- Mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách
- Zákony a ostatní mezinárodní smlouvy
- Nařízení vlády, vyhlášky jednotlivých rezortů, výnosy ústředních orgánů státní správy
- Obecně závazné vyhlášky a nařízení samosprávných územních celků

3.2 Legislativní rámec pomoci při neštěstích v České republice

Zda bylo či nebylo porušeno základní právo občana na záchranu života nebo zdraví, rozhodují nezávislé soudy. Poskytnutí pomoci osobě, která je v nebezpečí zdraví, se týká jak laiků, tak profesionálů. Pokud tak neučiní, podle trestního zákona je pak potrestán odnětím svobody. U laiků na jeden rok. Nemusí ji ale poskytnout, pokud by se ocitnul v nebezpečí vlastního života. U profesionálů až na dva roky.

Kodexový zákon 20/1966 Sb., o péči a zdraví lidu, který byl v platnosti více než 40 let, jež byl mnohokrát novelizován, nahradil zákon 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, v platném znění. Povinnost udržení lékařského tajemství zůstalo součástí výše uvedeného zákona. Zdravotnický pracovník při poskytnutí první pomoci je vázán mlčenlivostí o skutečnostech, o nichž se dozvěděl při výkonu služby.

4 HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

4.1 Historie profesionální požární ochrany v českých zemích

První hasiči u nás v tehdejší Československé republice, sloužily pouze ve větších městech, vycházely z předpisů převzatých z Rakouska-Uherska. Nedokázaly si samy pokrýt materiální potřeby. První požární pluk vznikl v roce 1942, byli to vystudovaní němečtí inženýři a čeští četníci a příslušníci finanční stráže. Po válce vyšlo nařízení Ministerstva vnitra, že obce nad 50 000 obyvatel musí mít své vlastní hasičstvo. Od této doby vývoj v požární ochraně doznal velkých změn, včetně právních úprav. Vznikaly školy požární ochrany a v současné době máme 14 hasičských záchranných sborů, které jsou organizovány ministerstvem vnitra.

Problematice krizového řízení a civilního nouzového plánování, ochrany obyvatelstva a IZS se věnuje Hasičský záchranný sbor ČR od roku 1995.[7]

4.2 Historie Policie ČR

Psychologie v policejních složkách se u nás začala rozvíjet po 2. světové válce. Zpočátku působili pouze v oblasti výzkumu Kriminálního ústavu Praha. Propracovanější rozvoj policejní psychologie nastal v 80. letech, kde každý kraj zaměstnával psychology. V tuto dobu bylo poskytováno policistům jenom individuální psychologické poradenství. Podoba policejní psychologie a sociologie, kterou známe nyní, se začíná tvořit v roce 1993. Psychologové se zabývali výběrem nových uchazečů, poskytovali konzultační a poradenskou činnost.[8]

4.3 Historie zdravotnické záchranné služby

První záchranná služba ve střední Evropě je Pražská, založena v roce 1857. Posláním sboru bylo v nebezpečí zachránit lidské životy, majetek spoluobčanů. Po 50. letech 20. století přibýlo zdravotnických zařízení, lékařů a ostatních profesionálních zdravotníků

pracovníků. Péče byla zajišťována obvodními lékaři, jednalo se o tzv. lékařskou službu první pomoci. Vytváření moderní ZZS začalo až v 70. letech minulého století. První pomoc zabezpečovaly pohotovostní služby, kdy měly možnost vyjždět do terénu se zdravotnickým vybavením a personálem. Postavení záchranné služby v rámci IZS bylo upraveno zákonem 239 a 240/2000 Sb., o Integrovaném záchranném systému a o krizovém řízení a o změně některých zákonů, v platném znění.[9]

5 TERÉNNÍ KRIZOVÁ PRÁCE

5.1 Typy pomoci

Pomoc při a po krizových situacích, hromadných neštěstích je potřeba poskytovat v terénu a musí odpovídat typu, události a času. Vychází z posouzení potřeb, hodnot, sil a zdrojů zasažených rodin a komunit. Podle časové souslednosti psychosociální intervenční týmy zajišťují základní potřeby, jako jsou bezpečí a přežití, potrava, přístřeší, kontakt s rodinou, přáteli, společenstvím a zjišťují další újmy. Snižují rozrušení, zaměřují se na nejvíce psychicky zasažené oběti, informují.

Posoudí skutečný stav zasažených a zvažují další intervence. Sledují prostředí, naslouchají a radí se s nimi. Podporují technickou pomoc, poradenství a výcvik místních pečovatelů a dobrovolníků. Nabízejí školení a dovednosti v oblasti copingových strategií a posuzování rizik. Spolupracují s odborníky na duševní zdraví a určí vysoce ohrožené jedince a skupiny, kteří potřebují pomoc přednostně. Při léčbě nabízejí krátkodobou nebo dlouhodobou hospitalizaci a za použití individuální rodinné nebo skupinové psychoterapie snižují výskyt posttraumatických příznaků. Kde je třeba, zvolí vhodné podpůrné léky.

Pomoc při a po krizových situacích, hromadných neštěstích je potřeba poskytovat v terénu a musí odpovídat typu, události a času. Vychází z posouzení potřeb, hodnot, sil a zdrojů zasažených rodin a komunit. Podle časové souslednosti psychosociální intervenční týmy zajišťují základní potřeby, jako jsou bezpečí a přežití, potrava, přístřeší, kontakt s rodinou, přáteli, společenstvím a zjišťují další újmy. Snižují rozrušení, zaměřují se na nejvíce psychicky zasažené oběti, informují.

Posoudí skutečný stav zasažených a zvažují další intervence. Sledují prostředí, naslouchají a radí se s nimi. Podporují technickou pomoc, poradenství a výcvik místních pečovatelů a dobrovolníků. Nabízejí školení a dovednosti v oblasti copingových strategií a posuzování rizik. Spolupracují s odborníky na duševní zdraví a určí vysoce ohrožené jedince a skupiny, kteří potřebují pomoc přednostně. Při léčbě nabízejí krátkodobou nebo dlouhodobou hospitalizaci a za použití individuální rodinné nebo skupinové psychoterapie snižují výskyt posttraumatických příznaků. Kde je třeba, zvolí vhodné podpůrné léky.[1]

5.1.1 První pomoc a vyprávění

První pomoc je okamžitá, avšak dočasná péče poskytovaná na místě obětem nehody, nebo náhlého onemocnění k odvrácení komplikací, zmírnění bolestí a uchování života dokud nebude zajištěná odborná služba nebo lékař. Je rozdělena na:

- Základní první pomoc technickou – např. vyproštění,
- Základní první pomoc zdravotnickou – např. protišoková opatření,
- Přivolání odborné pomoci, tj. složky IZS (zdravotnická odborná pomoc – ZZS; technická odborná pomoc – hasiči; zajištění místa mimořádné události – policie),
- Psychologické uklidnění, dodání naděje.[4]

Každý občan má umět poskytnout první pomoc v případě potřeby. Trestní zákon §207 trestního zákona. Zde je uvedeno, kdo osobě, která je v nebezpečí smrti nebo jeví známky vážné poruchy zdraví, neposkytne potřebnou pomoc, jestliže tak může učinit bez nebezpečí pro sebe nebo jiného, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok. Lidé zachraňují sebe i druhé odjakživa a v zákoně není blíže upraveno, jak má být pomoc poskytnuta.[1]

5.1.1.1 Základní první pomoc zdravotní

Duchapřítomnost prvních svědků neštěstí, rozhoduje o velkém počtu případných přežití. Včasná laická zdravotní pomoc je důležitá, vzhledem k tomu, že pětina lidí při úrazu, kteří se dostanou do bezvědomí, se udusí. Základní zdravotní první pomoc sestává z polohování, uvolnění dýchacích cest, umělého dýchání z plic do plic, zevní srdeční masáže, zástavy krvácení, znehybnění a protišokových opatření. Dodržují se základní kroky 5T. Ticho, tišení bolesti, teplo, tekutiny, transport. [4]

5.1.1.2 První pomoc psychická

Do první pomoci psychické patří:

- Potřeby přežití, to je 5T, včetně bezpečí a přístřeší, ochrana před další hrozbou, kontakty s blízkými lidmi.
- Při neštěstí může být člověk dezorientovaný a v šoku. Důraz je kladen na informace kdo je, kde se nachází, co se stalo, co se bude dít.
- Zajistit kontakt s blízkými.

Členové IZS by měli umět nejen postupy krizové intervence a první psychickou pomoc, ale také sdělovat špatné zprávy rodinám pozůstalých. Jednají a postupují hlavně intuitivně.

Záchranáři musí při katastrofických neštěstích umět rozhodnout koho nejdříve ošetřit. Prioritu mají těžce zranění. Umírající se nezachraňují, neboť stejně umřou. Získá se tím drahocenný čas na záchranu ostatních, kteří mají šanci přežít. Následují lehce zranění. Odborníci z psychosociální oblasti včetně duchovních musí být obětem na blízku a uspokojit jejich potřeby, například teplé přikrývky, teplý čaj, zprostředkovat hovor s rodinou. Zřizují shromažďovací prostor pro truchlící rodiny a přátele obětí neštěstí. V případě vyhrocení situace je třeba mít na místě odborníka pro uklidnění skupiny a zajištění psychické pomoci. Možnost pomoci mají i blízcí obyvatelé místa neštěstí.

5.1.1.3 Vyprávění

Pracovník vypráví, co prožil za poslední léta při pomáhání v krizových situacích. Jeho příběh musí dávat smysl, mít hlavu a patu a být jedinečný a zároveň srozumitelný pro posluchače. Cílem je vyznat se ve vlastních zkušenostech a přijmout je, dodat naději druhému, varovat, seznámit s myšlenkami, prožitky, otázkami a podělit se o vlastní postřehy, poznatky a zkušenosti.

5.1.2 Záchranné a likvidační práce

Zachraňují se životy, zdraví, majetek a životní prostředí. Také se likvidují následky mimořádných událostí. Při povodních se čistí stovky až tisíce domů od bahna a bez pomoci dobrovolníků a vojáků si dokážeme jen těžko představit, splnění takového úkolu.

5.1.3 Krizová intervence

Jedná se o zásah v krizi. Popisuje techniky a strategie při zacházení s člověkem, který zažívá úzkost a stavy spojené s událostí a zanechala na něm následky. Jde o psychologické řešení, díky kterému člověk opět získá nad sebou kontrolu. Jsou to techniky a metody, jež mají za úkol vyřešit danou situaci a obnovit síly člověka, přinejmenším na úroveň, ve které byl, než situace nastala, tzv. návrat na předkrizovou úroveň. Výsledným cílem je pokrizový růst, kdy člověk prošel změnou, po níž je zralejší, víc toho ví či umí než před krizí. Krize je proces, který jedinec nemůže snadno řešit obvyklými technikami, jimiž je zvyklý zvládat zátěž. Jde o situaci, na kterou člověku nestačí vlastní zdroje a síly. Krize bývá působena ztrátou, zátěží, změnou, volbou. Krize se dělí do následujících skupin:

- Krize situační, vznikne náhle, vyskytují se nejčastěji, ohrožuje a uvádí jedince do situace tísně nebo nouze a vzbuzují v něm úzkost a dojem naléhavosti řešení.
- Krize přechodové, vyznačují se přechodovým obdobím, obvykle změnou v životě, spojenou se ztrátou, loučením a nevyjasněnou budoucností. Trvají někdy i roky. Jedinec potřebuje péči a krizová intervence je důležitou pomocí.
- Krize z náhlého traumatizujícího stresoru, přicházejí náhle, říká se jim rány osudu. Jde o mimořádně traumatické události. Ohrožují fyzickou i duševní integritu, týká se osob, které například prožijí znásilnění, autonehodu, živelnou katastrofu a podobný typ události.
- Krize vývojové, krize z neřešených vývojových otázek, které byly v jedinci potlačeny nebo neřešeny (žárlivost, láska, moc), se náhle spustí za konkrétních okolností, které událost připomenou.

- Krize pramenící ze zranitelnosti, krize u lidí zranitelných v důsledku psychické poruchy nebo sociální situace (člověku přeskočí nebo se zblázní). Lze zde dobře využít techniky a metody krizové intervence.
- Psychiatrické neodkladnosti, jedná se o chování jedince způsobeném vlivem alkoholu nebo drog, kdy se člověk stává nebezpečným sobě i okolí. Ztrácí kontrolu nad sebou samým a většinou je nedobrovolně hospitalizován. Klient není sdílný a zásah bývá obtížný, krizová intervence v tomto případě je nutná.[10]

Viditelné známky a projevy, které nás upozorní na člověka v krizi, když je zmatený, říká neobvyklé věci, odmítá pomoc, nekomunikuje, ohrožuje sebe nebo druhé, hádá se se všemi, jedná ve strachu, prožívá úzkost, ochromený smutkem, pomočený, zraněný apod. Pracovník krizové intervence by měl být člověk dodržující etická pravidla, řídí se hodnotami profese a zachovává důvěrnost citlivých informací a klade důraz na lidská práva. Prostředky pracovníka krizové intervence je projev úcty, zájem a aktivní naslouchání. Hlavním prostředkem krizové intervence je rozhovor.

Kroky, kterými krizová intervence začíná, jsou posouzení klienta, plánování postupu, jeho provedení a vyhodnocení. Ve hře jsou především pracovníkovy zkušenosti a non- a paraverbální projevy klienta. Náročné je posoudit, jak vážně je ohroženo klientovo zdraví nebo život, za což pracovník přebírá zodpovědnost. Vychází se z prvního dojmu, ne vždy je stav posouzen správně.

Cílem posouzení je zjistit, v jaké situaci se člověk nachází, co se stalo, nebo děje a hledá se spouštěč (událost). Základní otázkou je „Co se stalo?“. Zjišťuje se, proč zrovna teď hledá pomoc („poslední kapka“), zda vlastními silami může čelit události, čeho se daný člověk nejvíce obává, v jakém prostředí žije, kde je zaměstnán.

V plánování postupu stanovíme krátkodobé i dlouhodobé cíle pomoci. Při jejich dosažení je třeba co nejvíce spolupracovat s člověkem v krizi. Krizový pracovník respektuje hodnoty, pocity, myšlenky, náboženské poznání člověka, dřívější a nynější životní styl, socioekonomické postavení. Je nutné zaměřit se na problém, kterým byla krize spouštěna a vytvořit konkrétní, splnitelný, časově omezený plán, skládající se z malých kroků. V záloze je třeba mít vždy krizový plán, v případě neúspěchu původního plánu.

K dosažení cíle se využívá následujících prostředků:

- Lidsky obecný (všelidský) je typem krizové intervence, který předpokládá, že se krize vyřeší tehdy, splní-li člověk určité obecné psychologické úkoly a jeho chování se zaměří na řešení problémů.
- Individuální přístup je náročnější vzhledem k tomu, že se zaměřuje na jedinečný problém jedinečného člověka. Zasahuje do psychoterapie a soustředí se na psychodynamické souvislosti a vývojové otázky.
- Anticipatorním vedením připravujeme člověka na budoucí životní změny, které u něj s velkou pravděpodobností nastanou. Člověk si uvědomí, že podobné krize a situace prožívají i ostatní lidé, což mu pomáhá obnovit sebevědomí a sílu.
- Jestliže krizový pracovník i klient uznají, že je nutné zprostředkovat další služby, využijí psychosociální síť.[1]

Při vyhodnocení krizové intervence jsou vyhodnoceny stanovené cíle, zda se jich dosáhlo a zda byla krize vyřešena. Posuzuje se, jak se změnilo chování člověka v krizi, co se o sobě člověk dozvěděl a zda je schopen si po krizové intervenci věřit a zvládne svůj život. Pokud se nenaplnily cíle intervence, nově se přehodnotí celý proces, který si vyžádá novou intervenci.

5.1.4 Časná intervence

Časná intervence je označení pro krátkodobou psychologickou pomoc po mimořádných událostech. Pomoc postiženým probíhá technikou demobilizací, defusingu a debriefingu.

Demobilizace – porada týmu bezprostředně po směně po mimořádné události. Provádí se ve skupinách se složkami záchranných pracovníků. Má za cíl uvolnit pocity a stres.

Defusing – provádí se do 12 hodin po mimořádné události. Snaží se zmírňovat psychické příznaky a rozdělí oběti na ty, které situaci zvládají a ty, které jsou ohroženy.

Debriefing – provádí se od 48-72 hodin po události. Snaží se zmírnit psychické příznaky v malých skupinkách, poskytnout rozumový pohled na událost, snaží se o proces přijetí svých myšlenek, pocitů a činů v průběhu mimořádné události.

5.1.5 Psychosociální pomoc

Zajišťují ji psychosociální intervenční týmy (PIT). PIT provádějí intervenční činnost v oblasti psychologické, nabízí pomoc spoluobčanům, lidskou účast, koordinují zdroje sociální opory. Zasahují bezprostředně po katastrofě a má čtyři cíle:

- Obnovit pocit vlády nad sebou samým prostřednictvím podávání informací, péči o tělesný komfort, práci s emocemi a prosazování práv a zájmů obětí mimořádných událostí.
- Má za úkol zpracovat traumatizující zážitek. Využije krizovou intervenci, krizové poradenství. Dokáže pracovat s posttraumatickými příznaky. V případě ztrát na životech podpoří truchlení a navazuje na další koordinující služby.
- Snaží se opět začlenit člověka do společnosti tím, že mobilizuje sociální opory z okolí postižených (okolí, rodina, přátelé, sousedé atd.). Vytváří příležitosti pro setkávání za účelem vzpomínání a uctění památky.
- Snaží se vzbudit chuť postiženého do života a otevřít mu dveře do budoucnosti.[1]

5.1.6 Humanitární pomoc

Humanitární pomoc je krátkodobá poskytovaná v mimořádné krizi. Pomáhá lidem postižené zemětřesením, záplavami, hladomorem, suchem, válečnými konflikty. Hlavními aktivitami je zajištění přístřeší, distribuce přikrývek, dostatek vody, přikrývek, šatstva, léků apod. Nezbytnou činností je poskytnutí lidem zasažených krizí psychosociální pomoc, lékařské ošetření a duchovní služby.

Nejvýznamnější mezinárodní humanitární organizací je ADRA, poskytuje pomoc lidem v nouzi jak v ČR, tak po celém světě. Nadace ADRA vyhláší veřejné sbírky, rozděluje nadační jmění jednotlivcům, rodinám a skupinám, kteří se ocitli v nouzové situaci.[11]

6 PŘÍPRAVA, OCHRANA, ZÁCHRANA

6.1 Prevence jako nejúčinnější prostředek ochrany

Prevence vychází z předchozích zkušeností mimořádné události. Každá událost je jiná a je důkladně zdokumentována a z jejích závěrů se tvoří proces krizové řízení a havarijní plánování, kde se vypracovávají preventivní opatření. Spojí se dostatečné znalosti, technické vybavení a praktický výcvik lidí, kteří slouží k ochraně zdraví, majetku, života a životního prostředí občanů. Nesmíme zapomenout, že občané musí v první řadě chránit sami sebe. Zásady chování obyvatelstva při mimořádné události:

- Jednat v klidu, s rozvahou a bez paniky.
- Chránit nejdříve život a zdraví, teprve majetek.
- Nepodceňovat riziko vzniklé situace, dodržovat doporučené pokyny.
- Dodržovat pokyny z oficiálních zdrojů (rozhlas, televize, pracovníky IZS).
- Pomáhat starým a nemocným lidem, imobilním občanům, dětem, sousedům.
- Připravit si nezbytné potraviny, tekutiny, teplé oblečení pro případnou evakuaci.
- Zbytečně nezatěžovat telefonní linky, použít pouze v případě nutné potřeby zavolat odbornou pomoc.[1]

6.2 Integrovaný záchranný systém

Integrovaný záchranný systém je efektivní systém vazeb, pravidel spolupráce a koordinace záchranných a bezpečnostních složek, orgánů státní správ a samosprávy, fyzických a právnických osob při společném provádění záchranných a likvidačních prací a přípravě na mimořádné události.

Základní složky IZS jsou Hasičský záchranný hasičský ČR, jednotky požární ochrany, Zdravotnické záchranné služby a Policie ČR. Ostatní složky IZS jsou obecní policie, vyčleněné síly a prostředky ozbrojených sil, orgány ochrany veřejného zdraví (Český červený kříž), Báňská záchranná služba a Vodní záchranná služba atd.

Integrovaný záchranný systém vznikl jako potřeba každodenní spolupráce hasičů, zdravotníků, policie a dalších složek při řešení mimořádných opatření (požárů, havárií, dopravních nehod atd.)

Na místě zásahu složek IZS je hlavním koordinátorem většinou Hasičský záchranný sbor. Řídí součinnost složek a koordinuje záchranné a likvidační práce. Vyhodnotí druh a rozsah situace, uzavře místo zásahu, zachrání bezprostředně ohrožené osoby, zvířata nebo majetek, likviduje ohnisko nebezpečí vyvolané mimořádnou událostí, poskytuje nezbytné informace, dokumentuje postup provedení prací za účelem následného objasňování příčin vzniku mimořádnou událostí.

Na místě koordinuje jednotlivé složky IZS velitel zásahu má rozsáhlé pravomoci, určuje stupeň poplachu (jsou čtyři stupně - podle ohrožení počtu osob a podle ohrožené plochy území. Organizuje spojení mezi místem zásahu a územně příslušným Operačním a informačním střediskem (OPIS) při předání informací.[13]

6.3 Krizové řízení

S zvýšeným počtem mimořádných událostí a jejich negativního dopadu na obyvatelstvo je v poslední době kladen důraz na rozvoj preventivních opatření, které mají za cíl snižovat a eliminovat ztráty na životech a majetku obyvatelstva. To vede k aktivitám jako je tvorba národní legislativy v oblasti krizového řízení a havarijního plánování.[3]

Krizové řízení

Je proces strategického plánování a řízení krizí (krizový management). Součástí krizového managementu je monitorování možného rizika, nebezpečí a nejistoty pramenící z negativní události. Krizové řízení vymezuje zákon č. 240/2000 Sb. Stanovil působnost a pravomoc státních orgánů a orgánů územních samosprávných celků a práva a povinnosti právnických a fyzických osob při přípravě na krizové situace (hejtmanům, starostům obcí s rozšířenou působností).[3]

Krizový štáb

Plní úkoly hejtmana, je to stálá pracovní skupina, která analyzuje a hodnotí situaci při řešení nouzových situacích. Koordinují společnou činnost, shromažďují a vyhodnocují informace, připravují rozhodnutí a uvádějí je do praxe.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

7 KRIZOVÁ SITUACE ZA POVODNÍ

Povodně v roce 1997 zaskočily svoji nepravděpodobností výskytu v takové intenzitě a rozsahu všechny složky státu podílející se na jeho řízení. Byly o to více ničující, neboť jsme na takovou situaci nebyli připraveni. Dosavadní vodohospodářská infrastruktura regulující bezpečný odtok srážkových vod nebyla navržena na takovou intenzitu a dobu trvání dešťových srážek. Současně nezkušenost nynější generace s podobnými událostmi v takovém rozsahu nesla sebou podcenění situace v samotném počátku ničivých událostí. Tyto faktory působily současně a byly o to více stresující pro všechny osoby v zasažených územích, se všemi důsledky na lidské zdraví, psychiku a škody na majetku.

Z psychologického hlediska včasnost reakce příslušných složek podílejících se na prevenci a eliminaci působení povodní, byla v počátku zpochybňována právě onou nepravděpodobností takového výskytu srážek v celém povodí Moravy.

První důsledky intenzivních srážek se projeví na horních tocích v povodí řeky Moravy a byly zdrcující svojí rychlostí a objemem proudící vody z vyběžených toků. Stresující situace pro obyvatele zaskočené mnohdy ve spánku a boj o záchranu holého života, to byla realita v prvních hodinách povodní, s kterou se v počátku potýkali lidé v horských oblastech, kde povodně započaly. V počátcích se v těchto oblastech s nastalou situací postižení obyvatelé potýkali sami. Teprve až později, kdy se mobilizovaly záchranné složky, dostali tito lidé podporu jak materiální tak psychickou. Dravá voda v těchto horských oblastech si vybrala krutou daň v některých případech i na životech. Psychické trauma z příchodu samotné nenadálé situace, ztráta blízkých, zranění blízkých, ztráta a poškození majetku, to vše skličujícím způsobem poznamenalo různou měrou všechny účastníky těchto událostí.

Obr. 1 Povodně 1997[19]

Nedostatečná informovanost veřejnosti v přesnosti a včasnosti podávaných informací, nepřipravenost zejména řídicích orgánů záchranných složek státu, to byly faktory, které se z počátku podílely na dalším průběhu povodní na středním a dolním toku řeky Moravy.

Vedle toho současně samotný stav infrastruktury poznamenaný zubem času (usazeninami zanesené vodní toky a nefunkčnost některých objektů regulujících průtok) a v některých případech špatná disciplína obyvatelstva, komplikovala účinnost záchranných prací i tak obtížně probíhajících v důsledku trvajících dešťových srážek. Uvědomění si tíživosti situace v důsledku neznalosti nebezpečí plynoucího z takové povodně, se u mnohých obyvatel dostavilo až v okamžiku střetu s vodním živlem ohrožujícím jejich životy, životy blízkých a jejich majetek. Šlo o velmi silný nápor na psychiku zdejších lidí.

Teprve až po několika dnech trvání těchto událostí v důsledku plné mobilizace všech záchranných složek, informačních kanálů, započala příprava (alespoň tam kde to bylo možné) k předcházení důsledkům působení povodňovým územím proudící vody. I tak se většinou jen dařilo evakuovat obyvatelstvo na bezpečná místa tak, aby byli lidé ochráněni před povodní. Provizorní prostředky použité k zabránění nebo omezení vlivu proudící

povrchové vody mimo břehy toků ne vždy ochránily majetek obyvatel a firem v zaplavovaných oblastech. A tak, i když si živel už většinou nevybíral svoji daň na lidských životech, zasahoval každého dotčeného individuální měrou traumatu ze ztráty či poškození majetku, pohřešování blízkých a nezodpovězenou otázkou, kdy to všechno skončí.

Obr. 2 Evakuace[14]

S dobou trvání povodňových stavů se stres z nenadálé povodňové situace postupně změnil z náhlého šoku z překvapení (na horním toku) na obavu z postupně se blížícího živlu (na dolním toku). Včasná informovanost obyvatelstva o postupu povodňové vlny, která se v nížinatých částech středního a dolního toku zpomalila, umožňovala obyvatelstvu se včas evakuovat na bezpečná místa a v rámci danosti každého jednotlivce psychicky se připravit na nezvratné přicházející události. Však vlastní stres z dané krizové situace byl mnohdy stejně tíživý právě svým charakterem plynoucím z neznalosti doby a důsledků trvání povodně. Vybřežená řeka zaplavovala vodou domy a průmyslové objekty do úrovní, kde ji nikdo neočekával. Ochranné hráze řek mnohdy selhaly způsobem a na místech, kde to nikdo nepředpokládal. Škody na majetku a lidském zdraví zejména po psychické stránce se teprve postupně stupňovaly dobou trvání události zejména v místech, kde se povodňová voda držela delší dobu.

Při dalších povodních, které zasahovaly v následujících letech i jiná území České republiky, řídicí a záchranné složky zúročovaly zkušenosti z povodňových stavů na řece Moravě z roku 1997. I přesto si vodní živel znovu a znovu vybíral svoji daň. I přes sebelepší přípravu jsou tyto události stresující individuální měrou pro každého jednotlivce. I při sebelepší technické přípravě na eliminaci účinku povodní, je jejich potenciální výskyt kdykoliv v budoucnu stále stresující pro obyvatele. Každá povodeň je jiná. Její intenzita a místo výskytu jsou faktory člověkem, vzhledem k jeho současným technologickým možnostem, těžko ovlivnitelné. Už tento fakt spolu s existujícími extrémními projevy počasí současné doby, přináší nejistotu do života každého jedince. Existenční nejistotu postižených a z toho vznikající tíživé psychické stavy, přitěžují i ekonomické důsledky takového působení živlů a to zejména u osob, které ztratily střechu nad hlavou.

Obr. 3 Následky povodní[16]

V případě ztráty bližních pak tyto důsledky člověka provázejí celý život.

Poučením z takových událostí by mělo být nepodceňovat prevenci v technických opatřeních, zabraňujícím rozvodnění řek mimo území určená k rozlivu. Je nutné vhodnou formou vzdělávání a cestou informačních prostředků průběžně a trvale seznamovat obyvatele o základních funkcích krajiny a technických regulačních opatřeních v krajině, potřebných pro trvalé zajištění nejvyšší možné bezpečnosti pro obyvatele a majetek. Je žádoucí pro dosažení uvedeného používat vhodnou formu vzdělávání, aby se postihlo co

nejrozsáhlejší spektrum obyvatelstva. V případě mladší generace zařazením předmětné tematiky do vhodných výukových předmětů a v případě pracujících formou dokumentárních filmů, cestou tiskovin a reportáží. I tímto způsobem je nutné čelit zapomínání na tragické události v průběhu plynoucího času, zlehčování, lhostejnosti a bezohlednosti některých subjektů sledujících svoje osobní podnikatelské zájmy, jejichž realizace ohrožuje funkčnost celkové koncepce bezpečného řízení povodní v daném území.

Dále je potřeba udržovat připravenost všech složek podílejících se na koordinovaném řízení povodňových situací a postupně aktualizovat povodňové plány s ohledem na současný stav klimatických změn tak, aby se v maximální možné míře omezil stresující dopad takových událostí na obyvatele. Každá povodeň je jiná, proto nikdy nejde úplně předejít všem okolnostem, které mohou mít nepříznivý dopad na psychické stavy jednotlivce. V některých situacích je tu každý jedinec sám za sebe. Proto i preventivní individuální informovanost o možnostech konání v nenadálých situacích, budováním určité psychické odolnosti, například udržováním tělesné kondice a zdravým životním stylem, si může každý jedinec přispět k svému osobnímu růstu, aby lépe obstál i v nestandardních životních situacích, které život bez varování přináší...

Zkušenosti z povodní jasně prokázaly, že jakékoliv váhání, opomenutí, odklady či podceňování ve vztahu k povodňové ochraně se pak musí dříve či později zaplatit cenou mnohem vyšších ztrát. Tyto kruté lekce přírody mají stále stejné motto „Co povodně nejméně promíjejí, je nepřipravenost“.

7.1 Dopady povodňových katastrof

Z prostudovaných zdrojů a materiálů jsem vyvodil následující analýzu:

Škody způsobené povodněmi od roku 1997 dosáhly závratných výšek řádů miliard Kč. Byly devastovány nebo poškozeny tisíce obydlí, budovy včetně tisíců hektarů zemědělských pozemků, statisíce lidí bylo třeba evakuovat.

Navzdory veškerému vědecko-technickému pokroku – 100 lidí v průběhu povodňových událostí zahynulo.

Nepřímé následky povodní dokumentují negativní dopady v socio-ekonomické sféře, jejichž důsledky se již obvykle jen stěží dají hodnotově vyčíslit, např. bankroty zejména

drobných podnikatelů, dočasné ochromení tržní sféry, růst nezaměstnanosti, újmy na zdraví a psychice obyvatelstva atp.

Lepší informovanost a připravenost obyvatel mohla některým osobním tragédiím zabránit.

V průběhu krizových událostí musí být každý dostatečně informován o vývoji probíhajících událostí, lidé by však neměli být zbytečně stresováni. Je otázkou, zda musely být některé, předem předpokládané evakuace prováděny v nočních hodinách. Je nutné výrazněji odlišit v médiích zprávy a pokyny povodňových komisí od vlastního, někdy senzacechtivého zpravodajství médií a uzákonit povinnost médií pravidelně a věcně (i v klidovém období) informovat obyvatele o vhodnosti chování v krizových situacích.

Nedostatky byly shledány i v oblasti humanitární pomoci a péči o evakuované. Obyvatelé často nebyli informováni o tom, kam se obracet s žádostí o informace o příbuzných v postižených oblastech, s požadavky na potravinovou a materiální pomoc apod. Tuto činnost je nutné organizovat se stejnou zodpovědností a péčí jako akutní činnosti, aby se ulehčilo krizovým štábům, případně zabránilo zmatkům v přijímání a rozdělování pomoci a předcházelo se ztrátě přehledu o evakuovaných (např. okres Karviná).

V několika okresech povodňová komise začínala pracovat až po přijetí hlášení o nevladatelné povodňové situaci v některých obcích. Místy se vyskytly střety mezi státní správou a samosprávou, což se následně projevilo v rychlosti a účinnosti záchranných prací.

7.2 Povodňové pohromy prokázaly

Analyzoval jsem komplexně povodně v jednotlivých letech a prokázalo se:

- Ne vždy dostatečnou znalost a někdy i podcenění místního časového potenciálu pro realizaci protipovodňových opatření.
- Stálou potřebu zlepšovat efektivnost výstražných a varovných informací k ohrožené veřejnosti.

- Nutnost neustálé osvětové výchovy o povodňové ochraně u obyvatelstva žijícího v blízkém okolí toků, na celém území státu a také v oblastech, které nebyly v průběhu života současných generací dosud postiženy povodní.
- Potřebu vhodného a pravidelného výběru a školení personálu zainteresovaného na zvládnutí povodňové situace.
- Vysoký stupeň zranitelnosti životního prostředí povodněmi.
- Nutnost zastavit, případně zvrátit stále rostoucí trend povodňových škod a to důslednou realizací a rozvíjením povodňové ochrany.

8 VÝZNAMNÁ OPATŘENÍ A ZLEPŠENÍ V OBLASTI PSYCHOSOCIÁLNÍ PODPORY

Na základě prostudovaných informací z dostupných materiálů, opatření ministerstev, vyhlášek, tisku, nařízení aj. jsem dospěl k následujícím závěrům:

Od doby prvních velkých povodní v roce 1997 bylo v oblasti psychosociální podpory dosaženo významných zlepšení v aplikování poskytování psychosociální intervence v souvislosti s mimořádnou událostí na místě zásahu a bezprostředně po jejím skončení.

Významně se zkrátila prodleva mezi proběhlou traumatizující událostí a poskytnutím materiální a psychické pomoci. Zkušenosti záchranných složek z již proběhlých událostí sebou nesou výrazně lepší koordinaci, rychlost a efektivnost při zásahu.

8.1 Péče o profesionály v ČR

Práce v oblasti záchranné služby je samotnými pracovníky i veřejností vnímána jako náročná a stresující. Je charakterizována vysokou zodpovědností a vysokými nároky na schopnost rozhodování. Pracovníci jsou opakovaně konfrontováni s kritickými událostmi a často pracují ve vypjatých emočních podmínkách. Své emoce obvykle po dobu zásahu odsouvají do pozadí. Důsledkem bývá nedostatečné psychologické zpracování náročných zážitků. Pracovníci jsou zatěžováni nepravidelností pracovního režimu, práce v nepřetržitém provozu ovlivňuje pracovní výkon, spánkový režim a může mít negativní dopady na rodinný a sociální život.

Profesionál si s většinou zásahů díky vzdělání, výcviku a zkušenostem umí velmi dobře poradit. Přesto jsou některé typy výjezdů, které ho mohou zasáhnout i po letech praxe. Zvláště náročná je resuscitace dětských pacientů. Záchranáři velmi negativně vnímají svoje vlastní ohrožení i ohrožení kolegů. Mezi další kritické události patří úmrtí nebo sebevražda kolegy, mimořádné situace, hromadné nehody s velkým počtem obětí.

V posledních letech se je stále důraznější pečování snaha pečovat o psychiku zasahujících. Cílem je zvládnout a zpracovat zátěžovou situaci, nic jiného. Nejedná se jen o zdravotníky, ale o všechny zainteresované složky. Hasičský záchranný sbor i Policie České republiky mají svůj systém podpory a péče nastavený. V rámci obou organizací pracují

psychologové, zřízena byla psychologická služba, telefonní krizová linka, školení jsou členové týmů posttraumatické intervenční péče (peeři) atd. Každá ze složek IZS se stará o poskytnutí posttraumatické intervenční péče svým zaměstnancům.

Obr. 4 Psychologická pomoc záchranáři[18]

Management mnoha zdravotnických zařízení a organizací si uvědomuje nezbytnost péče o psychickou pohodu svých zaměstnanců, a zavádí proto do praxe programy na bázi Critical Incident Stress Managementu (zajištění péče o záchranáře – hasiče, policisty..)

Programy záchranné služby mají především preventivní charakter. Povinnost poskytnout potřebnou psychosociální péči je zakotvena v Zákoně o zdravotnické záchranné službě (ZZS).

Během let si profesionálové našli své způsoby, jak zacházet se stresem. Pokud však v nějaké konkrétní situaci nechtějí zatěžovat své blízké a kamarády, využívají pohovor s peerem, což je profesní kolega se zkušenostmi ze stejné nebo podobné práce.

Profesionálové využívají intervenci:

- Individuální, těch je v posledních letech většina.
- Skupinová v případech, kdy událost zasáhla celý tým nebo větší počet osob, například při úmrtí kolegy na pracovišti či po náročném zásahu v terénu.

Setkání jsou účastníky vnímána jako velmi přínosná, pomáhají záchranářům, zasaženým kritickou událostí, s jejím zpracováním a uzavřením.

Některé záchranné služby zaměstnávají i vlastní psychology, jejichž služeb využívají zdravotníci i jejich příbuzní.

8.2 Psychosociální péče o zasažené občany

Velkých změn doznala opatření týkající se krizové připravenosti a psychosociální péče o zasažené občany, kteří se ocitli v krizových situacích.

Zohledňují se potřeby zasaženého – jde o zajištění fyzického bezpečí klienta, umožnění ventilace emocí, emoční podporu, zajištění základních tělesných potřeb a velmi často nezbytných informací. V případě rozsáhlejších neštěstí je k dispozici činnost psychologa, při zajišťování krizové linky pro volání občanů a monitorování potřeb zasažených. V praxi se ukazuje, že je využívána týmová práce. Jeden profesionál, byť sebelépe vycvičený, ve vypjaté situaci nemůže uspokojivě zvládnout větší počet osob projevujících známky akutní stresové reakce.

Samotná povodeň se sice stává minulostí, ale její možné opakování je velmi silný nápor na psychiku. Proto se v terénu pohybují dobrovolníci, kteří jsou instruováni, že je nutné i naslouchat.

Obr. 5 Psychologická pomoc obětem[17]

Významným krokem, který se v praxi jednoznačně osvědčil, je práce s osobami blízkými, které přicházejí v prvních hodinách po mimořádné události do nemocnic. V případě hromadných neštěstí, se těmto příbuzným věnují vyškolení interventi. Věnují jim dostatek času, ve vyhrazeném prostoru s nimi stráví potřebný čas, poskytuje jim základní informace, psychickou a emoční podporu.

Dalším opatřením je zřízení speciálních linek, jež jsou v provozu účelně stanovenou dobu po mimořádné události. Na tyto linky volají lidé, kteří hledají svého blízkého po hromadném neštěstí a potřebují informace o tom, zda byl zraněn, ve které nemocnici se nalézá a podobně.

Přestože zájem médií a veřejnosti po dnech či týdnech víceméně utichá, lidé zasažení závažnou událostí se s následky vyrovnávají mnohem déle. Je důležité, že se mají i po týdnech nebo několika měsících kam obrátit. Na realizaci takové péče se podílí řada poskytovatelů. Smluvně mezi sebou spolupracují psychologové HZS a ZZS. Praktická spolupráce funguje také s vyškolenými interventy PČR.

V případě rozsáhlejších zásahů je spolupráce složek v rámci IZS při poskytování intervenčních služeb zasaženým velmi úzká. Zároveň na vyžádání ve velmi krátké době, řádově desítek minut, se zapojují i další instituce – krizová centra, Český červený kříž.

Důležitou roli a pomoc mají také linky důvěry, obec, církve, charita, humanitární organizace, dobrovolníci atd. Významnou podporou také je, když odborníci zpracovávají informační letáky, vytvořené pro krizové situace, v nichž je shrnuto, jak může postižený reagovat na utrpěnou ztrátu.

Velký význam mají bohoslužby v místě události, setkání zasažených při příležitosti výročí, vybudování pietního místa k uctění památky obětí a podobně.

Humanitární organizace ADRA rozděljuje nadační jmění podle nutnosti jednotlivcům, rodinám, tedy všem, kteří se ocitají v nouzi. V praxi je důležité zvýšit kontrolu nad přerozdělováním nadačních finančních prostředků a zásob na místa, kde je to nezbytně nutné a potřebné. ADRA též koordinuje dobrovolníky, kteří pracují s dětmi, mládeží, seniory nebo zdravotně postiženými. Dobrovolník působí jako společník jejich pacientů, pomáhá s jejich volným časem.

Obr. 6 Humanitární organizace ADRA[15]

ZÁVĚR

Zajištění a poskytnutí první psychické pomoci, intervence na místě a následná psychosociální pomoc se ukazují jako důležitá součást činností prováděných v rámci likvidace mimořádné či kritické události. Tato opatření přispívají nejen k zajištění pořádku během záchranných prací, ale také k zachování psychického zdraví občanů. Zasaženým pomáhají vyrovnat se s utrpenými ztrátami, které mnohdy změnilý celý jejich další život.

Psychosociální pomoc také podporuje nalezení původní psychické rovnováhy jedinců i celého společenství. Zasaženými jsou nejen přímí účastníci neštěstí, ale také jejich příbuzní, blízcí a sekundárně také pracovníci složek, které se podílejí na záchranných a likvidačních pracích.

Pomoc je potřeba neustále zdokonalovat, posouvat ji dále. Snažit se zabudovat každý nový postřeh do konceptu a tím, zvyšovat efektivitu uzdravení. Složitost lidské psychiky je značná, proto je nutné v této oblasti dále zkoumat souvislosti mezi fyziologií a psychologickými možnostmi člověka. Tyto souvztažnosti jsou nerozlučitelné a pro každého jednotlivce individuálně se projevující. Proto je nutné dále rozvíjet v této oblasti poznání umožňující lidem efektivně se orientovat v životě a stále lépe se vypořádávat s tíživými životními situacemi. Po pečlivém prostudování dostupných materiálů jsem došel k závěru, že se ubíráme správným směrem.

Současné technologické možnosti, informační technologie, ulehčují sdílení poznatků a zkušeností tak, aby prožité zkušenosti jednotlivců a skupin se staly ponaučením a oporou ostatním bez nutnosti absolvování stejných chyb. Takové prostředky dnešní doby umožňují intenzivněji posouvat společnost k poznání, jak se efektivněji vypořádávat s událostmi, které bez ohledu na konání člověka přichází a mají tíživý dopad na jeho život. Jsem toho názoru, že tyto možnosti úspěšně využíváme a že je nutné v tomto trendu pokračovat a nadále ho dle možností rozvíjet.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BAŠTECKÁ, Bohumila. *Terénní krizová práce*. Praha: Grada Publishing, 2005, 299 s. ISBN 80-247-0708-X.
- [2] NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999, 287 s. ISBN 80-200-0690-7.
- [3] PROCHÁZKOVÁ, Dana. *Bezpečnost a krizové řízení*. Praha: Police history, 2006, 255 s. ISBN 80-864-7735-5.
- [4] ŠTĚTINA, Jiří. *Medicína katastrof a hromadných neštěstí*. Praha: Grada Publishing, 2000, 429 s. ISBN 80-7169-688-9.
- [5] VIZINOVÁ, Daniela a Marek PREISS. *Psychické trauma a jeho terapie (PTSD): psychologická pomoc obětem válek a katastrof*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999, 158 p. ISBN 80-717-8284-X.
- [6] ØRNER, Roderick a Ulrich SCHNYDER. *Reconstructing early intervention after trauma: innovations in the care of survivors*. New York: Oxford University Press, 2003, xii, 287 p. ISBN 01-985-0834-4.
- [10] PASQUALI, Elaine Anne, Helen Margaret ARNOLD a Nancy DEBASIO. *Mental health nursing: a holistic approach*. 3rd ed. / . St. Louis: Mosby, 1989, xxiv, 943 p. ISBN 08-016-3578-0.
- [11] Adra. *Adra* [online]. [cit. 2014-05-12]. Dostupné z: <http://www.adra.cz/nadace-adra/0-nadaci>
- [12] Národní knihovna České republiky. *Národní knihovna České republiky* [online]. [cit. 2014-05-11]. Dostupné z: http://www.old.nkp.cz/pages/page.php3?page=weba_havarie.htm
- [13] Hasičský záchranný sbor České republiky. *Hasičský záchranný sbor České republiky* [online]. [cit. 2014-05-11]. Dostupné z: <http://www.hzscr.cz/integrovaný-zachranny-system.aspx>
- [14] O evakuaci. *Euro Zprávy* [online]. 2013 [cit. 2014-05-15]. Dostupné z: <http://galerie.eurozpravy.cz/detail/id/71448>
- [15] O humanitární pomoci. *Ministerstvo obrany ČR* [online]. 2009 [cit. 2014-05-15]. Dostupné z: <http://www.acr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/povodne-2009:-pripravuje-se-premosteni-rek-na-ustecku-14579/>
- [16] O následcích. *Břetislav Olšer* [online]. 2013 [cit. 2014-05-16]. Dostupné z: <http://olser.cz/7515/prsi-prsi-jen-se-leje-aneb-chcije-a-chcije-situace-je-vytecna/>
- [17] O pomoci. *HZSCR* [online]. 2013 [cit. 2014-05-14]. Dostupné z: <http://www.hzscr.cz/clanek/psychosocialni-pomoc-pro-obcany-v-povodnemi-postizenych-oblastech.aspx>

- [18] O pomoci profesionálům. *Požáry* [online]. 2013 [cit. 2014-05-14]. Dostupné z: <http://www.pozary.cz/clanek/62083-tym-posttraumaticke-pece-u-hzs-zlinskeho-kraje-vytvoril-metodicke-dvd-k-poskytovani-prvni-psychicke-pomoc/>
- [19] O záplavách. *Svornost* [online]. 1997 [cit. 2014-05-14]. Dostupné z: <http://www.svornost.com/kalendarium-5-cervence-1997-zacaly-prvni-velke-povodne/>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

CISM	Critical Incident Stress Management
HZS	Hasičský záchranný systém
IZS	Integrovaný záchranný systém
KOPIS	Krajské operační a informační středisko
PIT	Psychosociální intervenční tým
ÚOOÚ	Úřad pro ochranu osobních údajů
ZZS	Zdravotnická záchranná služba
HZS	Význam druhé zkratky.
IZS	Význam třetí zkratky.

SEZNAM OBRÁZKŮ

<i>Obr. 1 Povodně 1997[19]</i>	37
<i>Obr. 2 Evakuace[14]</i>	38
<i>Obr. 3 Následky povodní[16]</i>	39
<i>Obr. 4 Psychologická pomoc záchranáři[18]</i>	44
<i>Obr. 5 Psychologická pomoc obětem[17]</i>	46
<i>Obr. 6 Humanitární organizace ADRA[15]</i>	47